

ЕВОЛЮЦІЯ ТВОРЧОЇ МАНЕРИ ЮЗЕФА ЧЕХОВИЧА

У статті розглядається життєвий шлях Юзефа Чеховича, простежується творча еволюція письменника в контексті літературних рухів епохи.

Ключові слова: авангардистське угруповання, футуристична традиція, кіноповість, модернізм, «третя дорога поезії».

This article aims to review the life story of Jozef Czechowicz and study his creative evolution in literary European movement context.

Key words: *avant-garde groups, futuristic tradition, cinema narrative, modernism, "the third way of poetry".*

Artykuł prezentuje życiorys Józefa Czechowicza oraz jego ewolucję twórczą w kontekście rozwoju literackiego epoki.

Słowa kluczowe: *grupa awangardowa, tradycja futurystyczna, kino-powieść, modernizm, „trzecia droga poezji”.*

Цікавість до Юзефа Чеховича, однієї з найвідоміших постатей польської культури, викликана аж ніяк не теперішньою «модою на Чеховича», і не контроверсійними обговореннями його сексуальної орієнтації, а в результаті звичайного спостереження. Досліджуючи тему польсько-українських культурних зв'язків, не важко зауважити, що доробок Ю. Чеховича є досить вагомим. Педагогічна, літературна, громадська діяльність вимальовує образ людини активної, неординарної, з безліччю особистих проблем і внутрішніх суперечностей, водночас із чіткою життєвою позицією.

Саме тому вважаємо доцільним присвятити нашу увагу цій темі, зробити короткий огляд біографії письменника, дослідити етапи формування та засоби вираження творчої сутності Юзефа Чеховича. Слід детальніше розглянути процес літературного розвитку поета, на базі літературно-критичних матеріалів проаналізувати чинники, що мали безпосередній вплив на манеру письма Чеховича, подати критично-аналітичний огляд літературного доробку письменника та зробити якісну оцінку його загальної картини діяльності в контексті польської та світової літератури.

Для того, щоб зрозуміти всю велич таланту Чеховича, необхідно простежити розвиток творчості письменника. Народився Юзеф 15 березня 1903 року в Любліні в бідній родині, де мати заробляла на життя, працюючи пралею, а батько – банківським кур'єром. Він був четвертою, найменшою, дитиною в сім'ї, тому отримував достатньо, а іноді навіть забагато, материнської любові. Батько помер 1912 року, тому мати взяла на себе обов'язки обох батьків,

почавши ще більше опікуватись дітьми, а особливо Юзефом [1, 8].

Чехович вчився в російській, а пізніше – в польській школі, яку закінчив з відзнакою в 1917 р. Потім продовжив навчання в Педагогічній семінарії. У 1920 році три місяці в ролі волонтера брав участь у польсько-більшовицькій війні. Цей досвід не зникне безслідно в житті Чеховича, і віднайде своє відображення вже в першому ж його творі. Далі Юзеф закінчив педагогічні курси в Любліні та Варшаві, а потім отримав роботу в єзуїтській школі села Слобідка на Віленщині [7, 26-27].

У 1923 році Чехович став одним із співзасновників літературного журналу «Reflektor», в якому і репрезентував себе як письменника. На сторінках «Reflektora», у творі «opowieść o papierowej koronie» світ познайомився з неоднозначною статтю Юзефа Чеховича. Проте, попри пересуду громадськості (успіх був неоднозначним через наскрізний мотив гомосексуальної любові), талант молодого хлопця не змогло применшити ніщо. Вже в 1927 році виходить його збірка поезій «Камінь», яку офіційна критика оцінила досить високо. В 1930 р. він отримав стипендію для поїздки у Францію, яку змушений був перервати через хворобу [5, 398-399].

Після повернення Юзеф береться до виконання обов'язків редактора літературного додатку журналу «Ziemia Lubelska», а згодом стає засновником власного щоденного видання «Kurier Lubelski», а після – працював у редакції «Dziennika Lubelskiego» [21, 164].

Юзеф Чехович у травні 1932 р. разом з однодумцями заснував Люблінську спілку письменників, яка приймала під своє крило всіх творців

слова тогочасного Люблінського воєводства, незважаючи на їхню творчу манеру письма чи приналежність до певної літературної течії [22, 35].

Потреба часто відвідувати Варшаву зумовила переїзд молодого поета до столиці 1933 р. У той час він редагував літературну колонку у двотижневику «Zet». Там, у Варшаві, він став співзасновником дитячих журналів «Płomien» та «Płomyczek», співпрацював з «Głosem Nauczycielskim», «Pionem», «Kamień», а також працював у літературному відділі Польського Радіо [9].

У 1939 році, на початку Другої світової війни, письменника з групою журналістів Польського Радіо евакуюються до Любліна. Однак, за іронією долі, саме в рідному місті 36-річний Юзеф Чехович гине під час бомбардування, як він раніше сам і передбачив у одному зі своїх віршів [3, 39-40]. Твори Чеховича зараховують до авангардної поезії «третього виразу». Він відмовляється від будь-яких знаків пунктуації, від великих літер, наділяє слова новим змістом, творить нові символи і нову, магічну, реальність. В окремі періоди життя письменник був членом літературно-мистецьких угруповань «Kamień», «Reflektor», так званого угруповання III авангарди, проте знайшов свою власну дорогу [17, 243].

Багато з того, що виходило з-під пера молодого люблінця, було відверто автобіографічним, проте готовність відкрити себе світові юний Юзеф виявив тільки в 1923 році, коли дебютував у видінні «Reflektor» зі своєю «opowieścią o papierowej koronie», хоча твір був написаний кількома роками раніше. Після цього в літературно-культурних колах Чехович набув слави людини, яка відверто говорила про свої позиції, що не збігалися з загальноприйнятими уявленнями [17, 21-22].

У 1927 р. виходить друком збірка «Kamień», мистецьку цінність якої офіційна критика не забарилась відзначити. Далі були «dzień jak so dzień» (1930), «ballada z tamtej strony» (1932), «stare kamienie» (1934), «w błyskawicy» (1934), «nic więcej» (1936), «nuta człowieka» (1939) та ін. [10].

До всього згаданого вище не маємо права не додати про педагогічну роботу – Чехович був надзвичайно талановитим учителем. Попри неодноразові конфліктні ситуації з керівництвом (тут, знову ж таки, головною причиною виступала сексуальна орієнтація Чеховича), учні його обожнювали, бо він як учитель розумів кожного

з них, приділяв кожному досить уваги і завжди намагався підтримати старанних дітей [18].

Щодо літературної діяльності в цілому, то, здавалося б, маємо зразок звичайного шляху становлення письменника: перші успіхи, що згодом підтверджуються наступними неперевершеними творіннями. Однак, якщо прослідкувати за становленням творчої манери Юзефа Чеховича, не все видається настільки логічним і простим.

Чехович-прозаїк досить рано зрозумів, що наслідування модерністичної традиції замикає дорогу до майбутнього. Про позицію та суперечності молодого письменника свідчить лист, написаний у кінці 1923 року до Конрада Бельського: «У вірші я ніколи не відчуваю себе вільним, у прозі рідко коли почуваюся комфортно, може це через те, що мене переслідують традиції хорошої прози Жеромського, Берента та Івашкевича. В цей же час мене не покидає бажання поєднати кожен повість із фільмом. Нова проза повинна мати аромат простоти і лаконізму кіносценарію. Більше того – містити суто фільмові засоби. Сьогодні, напевно, немає людини, яка не дивиться фільми, саме тому цей надзвичайно важливий чинник життя, впроваджений у літературу, нікого б не здивував» [13, 45; 16, 157].

Проте перехід Чеховича до лаконічної і спрощеної прози нерідко відбувався з відхиленнями від заданого шляху. Його листи свідчать про те, що він неодноразово відмовлявся від будь-яких модерністських, зокрема футуристичних, традицій.

З листування також довідуємось, що Чехович у кінці 1926 року працював над кіноповістю, але конкретних результатів цієї роботи не було презентовано. «Ані часу, ані бажання, ані нових думок. Мені навіть здається, що я виписав весь свій ідейний запас з Любліна, а далі – хоч головою об стіну», – пише він [13, 66].

Намір написати кіноповість так і залишився наміром. Це було пов'язано з «вибухом» поезії Чеховича, що настав після виходу перших віршів, надрукованих в останньому номері «Рефлектора» в травні 1925 р., а потім продовжився збіркою «Kamień», яка побачила світ два роки по тому. І далі вже Чехович виступає перед аудиторією переважно в постаті поета. Були ще, звичайно, роботи журналістські й технічні, але що стосується безпосередньо художньої прози, то з 1925 до 1932 року Чехович видав лише одне оповідання (під псевдонімом). Оповідання свідчило про наміри автора спростити форму висловлювання і зменшити вплив емоційних елементів [16, 23].

Якщо ж характеризувати поетичні твори Юзефа Чеховича, перше, на що звертають ува-

гу дослідники, – це вплив на формування його поглядів творчості Гійома Апполінера, поетичної групи Скамандер, а також інших польських авангардистських угруповань, що орієнтувалися на футуристичні традиції. Однак, як зазначає Чеслав Мілош, найперший вплив на Чеховича мала творчість російських поетів, зокрема С.Єсеніна та О.Блока, але це захоплення швидко зникло, позаяк глибший аналіз підтверджує самотність Чеховича, його творчу індивідуальність [18]. У своєму програмному творі «Уява, що створює» він відмовляється від ліричного конструктивізму угруповання Краківської авангарди, з її оптимістичними поглядами на світ. Що стосується форми, то Чехович виконав низку лінгвістичних експериментів, що власне і стало однією з причин визнання новаторства люблінського поета, адже це були конструкції, не заангажовані футуристичною ідеєю «вільного слова», це були спроби пошуку нових символічних значень. Поезія Юзефа Чеховича визначила «третю дорогу поезії», окрему від поезії Скамандра і Авангарди [23, 15].

Поет ніколи не зупинявся в своїх пошуках – він безперервно розробляв нові формули для досягнення бажаного результату. Плани ж розповідав найближчим людям у листах: «Під час останньої подорожі я подумав про повість прозою. Цього разу повість із дією, а не таку «short story», які були до цього. Це має бути історія, яка будуватиметься на основі психоаналізу, якщо говорити про зміст, і на основі фільму, якщо йдеться про форму (стиль). Загальна картина сумна, бо діється все на фоні гомосексуалізму. Дія відбувається у Вільні та його околицях. Загалом це буде лише спроба нової роботи, приготування до роботи над епопеєю, ба навіть гірше – композиційно-стильовий досвід», – пише він К. Мірновському [13, 84].

З цього погляду важливим є висловлювання, що міститься у листі до молодого поета Януша Ружевича, щодо закидів про літературну рутину. Пояснюючи засади своєї поетичної позиції, Чехович писав: «У цьому немає жодної «рутини». Я плюю на рутину. Якби ні, то я б до самої смерті писав такі ж вірші, як у збірці «Dzień jak co dzień», яку багато моїх товаришів і до сьогодні, на жаль, вважають за найбільше досягнення. До речі, я припинив це, щоб написати повість «Verlo». Проте знищив її. Після виникла «ballada z tamtej strony» й інші збірки. Потім я повернувся знову до прози – написав кілька оповідань на межі сну і реальності. Зараз знову застряг у ліриці, але іншій, ніж раніше,

і шукаю поетичного абсолюту у драматичній формі» [13, 384].

«Na pograniczu snu i jawy» – надзвичайно влучне означення для пізніших оповідань Чеховича. Воно також відноситься до циклу казок, чи скоріше байок, що зачаровують своєю фантастикою й ідеєю. Сам автор називав такі байки «скороченими повістями». До цієї збірки належали ще деякі твори, в основі яких була уява або ж фантазії, але кожна з тих «повістей» мала свій характер (етична, моральна, сентиментальна, чи легендарна повість) [23, 37].

Оповідання подібного характеру чи твори з «межі сну і реальності» свідчили про повернення Чеховича до прози. В останні роки життя вона почала брати гору не лише над драмою, а й над поезією. Як припускає Тадеуш Клак, це сталося через зміну зовнішньої атмосфери в суспільстві, зокрема актуалізацію довкола військових реалій [17, 263].

Військові й фронтіві події, які Чехович пережив у 1920 році, хоча й були нетривалими, проте стали для нього важливим життєвим досвідом. Крім того, ефект посилив той факт, що старший брат поета Станіслав також мав за плечима легіонове минуле і битви на Волині. Полон і повернення брата віднайшли своє віддуння вже в «Opowieści o papierowej koronie», натомість про пережите особисто ним Чехович залишає згадку лише через кільканадцять років [2, 51].

Поезію Чехович так і не зміг залишити остаточно. Останній поетичний цикл Юзефа Чеховича під назвою «Nuta człowiecza» (1939) складається з 25 віршів. Думки дослідників збігаються, що це одна з найкращих збірок люблінського поета [15, 317].

Крім того, Юзеф Чехович відомий ще й як критик, теоретик літератури, публіцист, людина, що вела активне громадське життя.

Він співпрацював із багатьма люблінськими і варшавськими виданнями, був співзасновником деяких потужних видань, тому його журналістський доробок є також досить суттєвим – сюди можна зараховувати статті на громадську, культурну тематику, безліч статей, присвячених рідному Любліну.

Період варшавського життя позначився вагомим внеском Чеховича у розвиток творів, призначених виключно для радіо. Займаючи там посаду літературного директора, письменник створив низку радіотворів. Він експериментував зі звуковим навантаженням на слухача, інтонаціями читання, при цьому створюючи світ образів і напівсну [21, 372].

Юзеф Чехович виступає перед нами ще й як автор кількох драматичних творів, які були надруковані у виданні «Pion» («Czasu jutrzeznego», «Jasne miecze», «Obraz» та ін.) За характером вони наближаються до театру символів. Часом у його прозових і поетичних творах з'являються драматичні елементи, наприклад, діалогічність і драматизування тексту [44-45].

Крім того, Юзеф Чехович писав театральні рецензії, а в 1927-1928 рр. був членом Театральної комісії.

Окремо варто згадати про перекладацький доробок поета. Чехович не був людиною однобічною – розвивався кожного дня і не закривався від чогось нового. Знання східнослов'янських мов посилювало в ньому бажання міжкультурної комунікації.

Робота в журналі «Zet» дала можливість реалізувати задум Чеховича щодо систематичної публікації перекладів творів письменників сусідніх народів. Поштовхом до цього стала колонка з аналогічними роботами французьких творів у виданні «Pion». Саме тоді Чехович говорить про свою ідею головному редакторові «Zetu» Юліушу Брауну, підкреслюючи важливість літературних обмінів братніх народів [17, 173].

З 1933 року в тижневику «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (польсько-українське громадсько-культурологічне видання) з'являються переклади сучасної тоді української поезії О. Ольжича. Крім того, Чехович перекладав твори Павла Тичини, Євгена Маланюка, Миколи Бажана, а також прозу Василя Стефаника та Михайла Коцюбинського, які він зміг надзвичайно влучно вкласти в структурний і лексичний колорит польської мови. Це принесло талановитому молодому Юзефу славу одного з найкращих перекладачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чеслав М. История польской литературы до 1939 года. – Краков, «Знак», 1999. – 364 с.
2. Bielski K. Z moich wspomnień. W 29 rocznicę śmierci Józefa Czechowicza // «Kamena». – 1968. – Nr 18. – S. 45-57.
3. Bienkowski Z. Czechowicz // «Kultura». – 1967. – Nr 32. – S. 23-42.
4. Cymerman J. Teatr i dramat Józefa Czechowicza // «Akcent». – 2004. – Nr 1-2. – S. 40-47.
5. Czachowski K. Obraz współczesnej literatury polskiej. 1884–1934. – Warszawa, 1936. – Т. III. – S. 422.

Перевагу серед українських письменників Чехович віддавав поезії П.Тичини, яка приваблювала його своєю мелодикою. Талановитий люблінець напрацював цілу збірку перекладених поезій цього автора, але, на превеликий жаль, вона не була видана [18, 205].

У цілому діяльність Юзефа Чеховича вражає різноманітністю та обсягами. За відносно короткий період він відзначився в суспільній, літературній, журналістській, педагогічній сферах, сфері радіомовлення, а також театральній та фотомистецтва.

Дослідники відкривають у його творах то перманентні песимістичні теми, переповнені суму, жалю, страждань, довершених мотивами смерті, то шукають зв'язок з релігією, дехто підтверджує його статус новатора, інші говорять про слідування традиціям, можна знайти полярні думки на тему його особистого життя, що яскраво відобразилися у творчості, але ніхто не заперечує феноменальності таланту Юзефа Чеховича. У цій статті ми спробували коротко окреслити шлях пошуків, спроб, визначити позиції і переконання та репрезентувати мистецьку діяльність письменника з метою поглибити літературний контекст попередніх епох.

За часовими категоріями період творчості Юзефа Чеховича займає трохи більше 20 років, проте його письменницький доробок – одне з найцікавіших літературних явищ міжвоєнного періоду. Розглянуті нами напрацювання письменника стають вагомим доказом його таланту. Характерна манера письма, виражена у застосуванні нових художніх засобів, надмузичності та символічності творів, стала визначальною для піднесення авторитету серед літературно-критичних та читацьких кіл. Юзеф Чехович став однією з провідних постатей свого часу й історії літератури в цілому.

6. Czernik S. Dokąd zmierza młoda literatura. Czechowicz // «Wymiary». – 1938. – Nr 3. – S. 15-23.
7. Degler J. Próby dramatyczne Józefa Czechowicza (Szkic) // «Prace Literackie». – Wrocław, 1964. – Z. 6. – S. 25-33.
8. Gawarecka M. Lubelscy bibliofile // «Kalendarz Lubelski». – 1976. – S. 264.
9. Słownik bibliograficzny miasta Lublina // http://www.biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/Content/8847/Słownik_biograficzny_miasta_Lublina.pdf.
10. Jaworski K. A. W kręgu «Kamenu». – Lublin, 1965. – S. 320.

11. Cymerman J. Józef Czechowicz i radio // http://tnn.pl/tekst.php?id=2789&f_2t_artykul_trescPage.
12. Czechowicz J. Koń rydzy. Utwory prozą. Przedm. T. Kłak. – Lublin, 1990. – S. 405.
13. Czechowicz J. Listy. Zebrał i oprac. T. Kłak. – Lublin, 1977. – S. 297.
14. Czechowicz J. Poezje. Oprac. B. Zadura. – Lublin, 1982. – S. 375.
15. Kłak T. Miasto poetów. Poezja lubelska 1918-1939. – Tarnów-Lublin, 2001. – S. 457.
16. Kłak T. Na pograniczach snu i jawy. O prozie Józefa Czechowicza // „Akcent”. – 1987. – Nr 2. – S. 17-25.
17. Kłak T. Reporter Róż. Studia i szkice literackie. – Katowice, 1978. – S. 324.
18. Miłosz Cz. Poeta tamtej Polski: w stulecie urodzin Józefa Czechowicza (1903 – 1939) // «Tygodnik Powszechny». – 2003. – Nr 11 // <http://www.tygodnik.com.pl/numer/280111/milosz.html>.
19. Piechal M. Józef Czechowicz – poeta pokolenia // «Wieś». – 1946. – Nr 34/35. – S. 45-53.
20. Pollak S., Śpiewak J. O wierszach Józefa Czechowicza // «Nowa Kultura». – 1954. – Nr 40. – S. 31-48.
21. Spotkania z Czechowiczem. Wspomnienia i szkice, zebrał i oprac. S. Pollak. – Lublin, 1971. – S. 521.
22. Wyka K. O Józefie Czechowiczu // «Kamena». – 1945. – Nr 1/2. – S. 21-44.
23. Zawodziński K. W. O kilku poetach // «Przegląd Współczesny». – 1931. – T. 39. – S. 13-24.